

Osvrt na knjigu *Sefernama iz Irana* Hajrudina Somuna

Evropska imagološka percepcija Irana je oduvijek suštinski bila dvostrana, dualna, pa čak i dualistička. Civilizacijski, kulturni, intelektualni, umjetnički i duhovni kontakti između Irana i onog što danas nazivamo Evropa počinju relativno rano polovinom VI stoljeća prije nove ere. Kada Kir Veliki u VI st. p. n. e., osvaja maloazijske grčke kolonije započinje viševjekovni prodor i smještanje Irana i Iranaca u mentalni imaginarij evropskog čovjeka. Prva predstava koju tadašnji Grci konstruiraju o Iranu i ljudima koji dolaze sa tog područja jeste *barbaroi* odnosno barbari i divljaci. Kao rezultat gotovo dvostoljetne dominacije iranskih ahemenidskih vladara istočnim grčkim kolonijama u svijesti ponositih i pomalo autocentričnih Grka Perzijanci su bili necivilizirani, divlji, nekultivirani i nedovoljno uljuđeni ljudi koji donose strah, jezu, stravu i beznade. Naravno, u početku su Grci Perzijance vidjeli

samo kao strance ili onoga *Drugog* koji ne poznaje profilirani i visoko kultivirani grčki jezik ali je veoma brzo Perzijanac postao sinonim barbarstva, divljaštva i svega onoga što dolazi s tim a prije svega straha i beznade. Svakako da je na to utjecala dugogodišnja dominacija Perzijanaca, koja je nerijetko bila praćena i tiranijom, ali bez sumnje to je bio i dio propagandne mašinerije i dehumanizacije odnosno demonizacije neprijatelja.

Međutim, vrlo brzo grčku svijest je okupirala jedna druga predodžba Perzijanaca, a to je lik idealnog vladara, savršenog čovjeka, plemenitog viteza, visoko kultiviranog i prosvijećenog mislioca i duhovnjaka. Grci su postali fascinirani viteštvom i pravednošću perzijskih vladara, zadivljeni mudrošću i umnošću perzijskog proroka Zaratustre, racionalnošću i dubinom perzijske religije, neodoljivošću i magijom perzijskog duha i genija. Malo po

malo većina grčkih historičara i filozofa počela je hvaliti ili preuzimati neke od vrlina, ideja ili učenja perzijskog porijekla. Perzijanci su za Grke bili strašni, divlji, surovi, okrutni i moćni vojnici, vladari, ratnici i borci dok su istovremeno postali mudri, produhovljeni, intelektualni, dubokoumni, visoko prosvijećeni, veoma progresivni i duhom obdareni mudraci, proroci i duhovnjaci. Mali je broj istaknutih grčkih filozofa koje nisu povezivali sa Zaratustom ili nekim perzijskim učenjem.

Na taj način Perzijanci su za Grke istovremeno postali strašni i zagonetni, okrutni i mistični, barbarski i duboko produhovljeni, odbojni i privlačni, negativni i pozitivni... Koliko god da su ih se plašili toliko su ih i privlačili, koliko god da su od njih strahovali toliko su isto željeli da ih upoznaju, koliko god da su željeli protjerati ih toliko su isto nastojali biti blizu njih te su odlazili u njihovu zemlju. Ta ambivalentnost Grka u odnosu na Perzijance postala je ključno obilježje evropskog čovjeka kada je u pitanju Iran i iranski čovjek. Takav odnos nekakvog mističnog, zagonetnog i neobjašnjivog straha i opčinjenosti istovremeno bi se mogao opisati riječima Rudolfa Otta kao *Mysterium tremendum et fascinans* odnosno nešto što je potpuno drugačije a što izaziva

istovremeno strah i fascinaciju. Otto ovaj izraz koristi kada opisuje susret sa svetim odnosno numinoznim.

Strah od nečega i fascinacija istim predstavlja svojevrsnu unutarnju dijalektiku i sukobljavanje dviju različitih sila koje su u stalnoj borbi, nadmetanju i nastojanju da jedna drugu potisnu ali iz kojih uvijek raste jači strah i veća fascinacija. To je, također, zanimljiva forma dualnog monizma ili monističkog dualizma koji je tako karakterističan za iranski duh, religioznost i povijest. Prema tome, Grci su, a po uzoru na njih Rimljani, Bizantijci, srednjovjekovni, novovjekovni i savremeni Evropljani, na Iran i Irance gledali kao na nešto sveto tj., mistično koje izaziva strah i fascinaciju istovremeno. Prisustvo Iranaca na tlu antičke Grčke se na neki način povezuje sa valom mističkih učenja koja su u to vrijeme zapljusnula Grke poput orfizma, eleuzijskih misterija, kaldejskih proročanstava, pitagorejstva, hermeticizma, platonizma a kasnije mitraizma, manihejstva, neopitagorejstva, neoplatonizma i drugih... Sva redom mistična učenja koja se na ovaj ili onaj način povezuju sa Bliskim istokom i Iranom koji je u to vrijeme vladao tim područjem.

Vremenom je svijest evropskog čovjeka ono mistično, fascinantno,

privlačno, egzotično, viteško, bajkovito i nadasve divljenja vrijedno počela povezivati sa pojmom perzijsko, a ono barbarsko, strašno, divlje, okrutno, tamno, mračno, nekultivirano, necivilizirano i neljudsko sa pojmom iransko. Pa tako Ksenofont u *Kiropediji* govori o idealnom perzijskom vladaru Kiru, Montesquieueva piše *Perzijska pisma*, Nietzsche govori u ime perzijskog proroka *Zaratustre*, tri perzijska maga dolaze kod tek rođenog Isusa, svi se dive nenadmašnom perzijskom ćilimu, prelijepim perzijskim mačkama, a s druge strane boje se i strahuju od tzv. iranskog islama, iranske revolucije, iranskog fundamentalizma...

Sve ono što je lijepo, privlačno, fascinantno, pozitivno, egzotično, kreativno, maštovito, veličanstveno, mistično i vrijedno zapadni čovjek je stavio u riječ perzijski, a sve ono što je strašno, odbojno, grubo, okrutno, sirovo, neproduhovljeno, zaostalo i što izaziva jezu povezao je sa pojmom iranski. Tako je ona dimenzija *tremendum* odvojena od dimenzije *fascinans* čime je stvarni Iran i iranski čovjek izgubio svetost, imanenciju i mističnost, a u svijesti je ostao da postoji jedan imaginarni, virtualni i zamišljeni mistični svijet Perzije koji je izgubio svoju transcendenciju, moć i stvarnost.

Gospodin Somun pokušava i umnogome uspijeva da vrati Perziju Iranu i da u onom stvarnom, realnom i današnjem Iranu pronađe njegovu neodoljivu snagu privlačnosti, fascinacije, magičnosti i egzotike, odnosno, da pokaže kako Iran, odnosno, Perzija nije samo povijest, legenda ili mit kome su se divili i koji je privlačio svojom veličinom i veličanstvenošću, svojom egzotikom i ezoterijom, svojom duhovnošću i duhovitošću.

Onaj grandiozni i mistički duh Irana kojem su se divili kako grčki i rimski, tako i srednjovjekovni i novovjekovni umni ljudi nije nestao, nije zaspao i nije ispario time što mu je oduzeto ime ili što je onaj svijet prestao da postoji. On je još uvijek živ, moćan, dinamičan, prodoran, privlačan, fascinant, strahopoštovanja vrijedan, grandiozan, veličanstven, uzvišen i nadahnjujući. On ga nalazi živog i visprenog u zoroastrijskim hramovima, recitalima teheranskih taksista, remek djelima iranskih pisaca Mahmuda Doulatabadija, Dželala Ale Ahmeda, Sadeka Hedajata, pjesnika Fourug Farokhzad, Ahmeda Šamloua, Sohraba Sepehrija, filmskih genija Abasa Kijarustemija, Asgara Farhadija, Madžida Madžidija...

Mohsen Kašani je Somunu ono što je Ardavirafu Dae-na u zoroastrijskom svetom

spisu Ardavirafnami, Abu Ala al-Me'ariju Ibn Karih u djelu *Risalat al-gufan*, Vergilije i Beatrice Danteu u *Božanstvenoj komediji* i Dželaludinu Rumiju Šems u *Mesnevi*. On ga provodi mentalno, duhovno i umjetnički kroz raj i pakao iranske povijesti, veličanstvenu priču o životoljubivom Zaratustri i čovjekoljubivom Kiru, kroz plamene jezike Aleksandra Makedonskog u Persepolisu, sasanidski Ktesifon i njegova mitska zdanja, tragediju posljednjeg sasanidskog vladara Jazdegerda, nesalomljivi duh iranskog genija u liku Ibn Sinaa iz Hamadana, upoznaje ga sa širaskim ljepoticama, isfahanskim mostovima, kašanskim badgirima, jazdskim dahmama, teheranskim bazarima, zigratom iz Suze, odvodi ga u prelijepu rajске bašće Kašana, veličanstvene snježne vrhove Damavanda, paklenu vrućinu pustinja Dašte Kavir i Dašte Lut, podsjeća ga na mongolsku apokalipsu, Hafizov džennet Ruknabada, safavidski Tahte Džemšid, kadžarsku dekadenciju, pahlavijski ponos, pakao iračko-iranskog rata i tako dalje....

Poput Šeherezadinih priča iz *Hiljadu i jedne noći* priča se prekida onda kada postaje najzanimljivija, najintragantnija i kada nas najviše opčinjava. Nastavlja se nerijetko na sasvim drugom mjestu i opet se vraća tamo gdje je prošli

put završila. Poput Dželaludina Rumija i Šemsa Somun i Kašani sjede, sijeje i međusobno riječi i osjećaje dijele, oni putuju i putuju vremenima i njihovim bremenima, oni pričaju o ljudskim srcima i njihovim kricima. Priča ide dalje, teče, nastavlja se i više nije jasno gdje je fikcija a gdje realnost, kamo počinje zbilja a kamo iluzija, šta je stvarnost a šta mašta a zar je i bitno to??? Ljepota i jeste u toj zagonetnosti, neizvjesnosti i zapitanosti. Najfascinantnija stvar u vezi života jeste pitanje da li je on stvarnost ili je mašta, san ili java, konkretnost ili uobrazilja a nije li isti slučaj i sa smrću??? Riječima velikog Hajama rečeno:

*Tajne ezelske ne znadeš ni ti ni ja I
ove zagonetne riječi ne čitaš ni ti ni ja
Iza zastora vodimo razgovor ti i ja
Kada zastor padne nećeš biti ni ti ni ja.*

Ali ono što se provlači kroz cijelu knjigu, kroz cjelokupno fizičko, mentalno, emocionalno, duhovno i imaginacijsko putešestvije u ovoj knjizi jeste slavljenje snage i veličanstvenosti života, duha, plemenitosti, vrijednosti i dobrote kako one opredmećene u iranskom čovjeku tako i one materijalizirane u svakome onome koji čini i širi plemenitost, dobro, ljubav, ljudskost, viteštvo, međusobno uvažavanje i sve plemenite vrline.

To se najbolje vidi u tome što pisac na neki način svoj umjetnički i intelektualni hod u knjizi započinje sa Zaratustom i završava sa Sohrabom Sepehrijem, a nije li Zaratustra bio prorok i poslanik koji je slavio život, slavio čovjeka, dobro, plemenitost, rad, vrijednost, ljubav, ljepotu i vrline, a u konačnici ako bismo htjeli opisati pjesništvo Sohraba Sepehrija

jednom ili dvije riječi rekli bismo *Slava ljepoti i dobru*. Pisac se ovim djelom pridružuje ovoj dvojici velikana opisujući taj veličanstveni duh čovjeka, njegove kulture, duhovnosti i povijesti ovjekovječene u stalnoj borbi i zalaganju za život, dobro, pravdu, ljepotu, ljubav, plemenitost, sreću, radost, osmjech, ljudskost, dobrohotnost...

Sedad Dizdarević